

MORALKA PREMA PSIHOLOGIJI I PEDAGOGIJI

U nastavku analize o odnosima moralke prema drugim znanostima ili naukama ovo pitanje zauzima glavno mjesto. Ove tri nauke tako su usko po svojoj naravi povezane da jedna bez druge ne može opstojati. Spojna im je ideja svakako ČOVJEK. On je nosilac svjesne aktivnosti, odgovornosti, on je subjekt moralnog vrednovanja i doživotni odgajatelj u školi morala.

Ta ideja nije nova. Teološka antropologija je baza teološke moralke. Zato je Toma na početku svoje uzlazne teološke metafizike (I-II) kao odlaznu točku postavio upravo ČOVJEKA. Ta i on je gospodar svojih čina. I on je u podređenosti Bogu nekako stvaratelj, graditelj svoje sudbine, a preko svoje sudbine o njemu, velikim dijelom, ovisi i sudbina njegove braće u ljudskoj obitelji. Čovjek je pozvan da u sebi razvije sliku Božju. Da svojim ponadnaravljenim djelovanjem sve oblači u božansko i vječno. Njegov je život u trajnoj dinamici.

Mi govorimo o čovjeku kršćaninu. U duši mu je sudioništvo u božanskoj naravi. Ne mislim na statičko sudioništvo. Posvetna milost je život, a život je počelo djelovanja. Kršćanin kao »novo stvorenje« (2 Kor 5, 17) nosilac je i novog djelovanja. Milost postaje, mora postati plodna. Roditi mnogim plodovima. Ona je sinonim za fenomen ucjepljenja u Krista. Kao takva sudjeluje u onoj vrhovnoj Božjoj odlici: trajnoj prisutnosti djelovanjem, jer Bog je AKT bez primjese pasivnosti.

Kada su stari govorili da je za čovjeka savršenije područje djelovanja nego bivstvovanja, dapače, da je svaki čovjek stvoren u vidu djelovanja ili zato da djelovanjem sebe afirmira (I P 48, 6 ad 2; art. 5), postavili su bazu ovoj Claudelovoj tvrdnji i molitvi: »Za čovjeka ne raditi znači ne opstojati. Gospodine, obećao si nam radost, a radost se za nas sastoji u nečemu drugomu nego u dokonosti i spavanju. Za tebe, koji si ACTUS PURUS, mi ne možemo svjedočiti, ako se u nama nađe (kako se ovdje često događa) toliko neiskorištenih počela djelovanja; ako ono što je nejasan začetak ne dođe na vidjelo, i ako, konačno, ne dokažemo da opstojimo. Nema za čovjeka druge sreće nego »de donner son plein« — da dade sve od sebe, da dade svega sebe« (FEUILLES DE SAINTS, str. 56).

Uvjet svega toga jest ispravno funkcioniranje čovječje svjesnosti i voljnosti, njegove sposobnosti samoodređenja. U taj misterij čovjeka nastoji ući psihologija, antropologija. Nastojanje oko trajnog izgrađivanja, rasta do punine Kristove, do kršćanske zrelosti (Ef 4, 13), preuzima na sebe pedagogija. A što je pedagogija? Ona sa svoje strane nije drugo do primjena moralke na čovječje djelovanje u rastu prema savršenom životnom obliku, a to je za kršćanina KRIST. Uzvišenost zadatka traži od kršćanina neprestanu budnost, prisutnost času.

Možda neki moralisti i neki ispovjednici ne dokazuju tu prisutnost času, egzistencijalnoj uvjetovanosti, jer ne nastoje shvatiti taj misterij čovjeka, okolnosti njegova samoodređenja. Možda ostavljaju moralku nekako u njezinoj sivoj apstraktnosti, u zraku. A svaki je čovječiji čin nešto kon-

kretno, u okolnostima vremena i prostora, kao odraz ovog ili onog časa, dakle, kao pojava nekog misterija. Ako je čovjek nerazumljiv u sebi, zaobavljamo da je isto tako nerazumljiv u svojoj djelatnosti.

Ali radi se o tome da njegovo djelovanje kvalificiramo. Da ga moralno ocijenimo. Pohvalimo ili pokudimo. Da vidimo da li izgrađuje ili ruši zgradu životne sreće. Prema tome smo dužni uočiti njegovo stanje, prodrijeti, koliko je moguće, u svjesne i nesvjesne faktore o kojima ovisi ispravan sud o tom njegovu djelovanju. A nije ih malo. I nijesu jednostavni, nego radije komplicirani. Dužnost nam je o njima voditi računa, jer zadatak je uzvišen, pa je i nastojanje da se taj zadatak časno obavi samo po sebi hvale vrijedno.

Neki s tog gledišta predbacuju tradicionalnoj moralci mnoge zamjerke. Kao da je ona računala na čovjeka u zraku. Previše brige polagala u norme, u objektivne zasade moralnog reda, a čovjek pojedinac, u konkretnosti života, kao da je bačen u pozadinu. A o njemu se radi. I samo o njemu. Nije li time moralca kriva za neopravdanu alijenaciju? Prebacila moralca na područje gdje ne ćemo uspjeti naći autentičnog čovjeka? Čovjeka u lancima bezbrojnih okolnosti? I to takvih da njegovo djelovanje prebacuju s visine na dno, s dna na visine? Mislim da u okolnostima počiva takva snaga da one, iako ne mogu od onoga što je u sebi zlo učiniti dobro, ipak raspolažu snagom izvanrednog transformatornog dometa. Od svih tih okolnosti najснаžnija je okolnost motivacije, subjektivnog cilja. On je sposoban pokvariti i po sebi dobro djelo. I sve druge okolnosti mogu dobro djelo učiniti boljim, a zlo djelo gorim. Čovjeka učiniti više i manje odgovornim.

1. Moralka i psihologija

Njihov odnos doživljuje svaki dan neko pomicanje težišta. To pomicanje nije od jučer. Istina, stari su naučavali da uvijek treba imati pred očima pojedini čin, njegovu uvjetovanost u vremenu i prostoru, u okolnostima subjekta, ali ova subjektivna ili psihološka moralka — kako je neki više-manje opravdano nazivaju — u nekom moralnom scijentizmu bila je mnogo vremena ugušivana od objektivne moralke.

Psihološkom moralcom, dakle, nazivaju onu koja se najprije osvrće na stanje subjekta, u ovog ili onog činioca; objektivnom moralcom nazivaju onu utemeljenu na Objavi i na razumskim temeljima ili razlozima. Nema govora o tome da se detronizira objektivni red morala sa svoga prijestolja. Nikako, njemu pripada aksiološko prvenstvo. Danas kao jučer i sutra. Eno u Deklaraciji Sinodalne komisije od listopada ove god. nalazimo da se među stalnim i temeljnim istinama, bazi vjere i kršćanskog života, nalazi i vjerska istina o neprolaznoj objektivnosti moralnog zakona. O čemu se, dakle, radi? Jednostavno o tome da taj objektivni red ostane netaknut, ali da nikada ne pristupimo ocjenjivanju pojedine moralne djelatnosti a da u svakom slučaju ne vodimo računa o situaciji subjekta, o okolnostima ili faktorima važnim za pravilno prosuđivanje odgovornosti subjekta u pojedinim slučajevima. I tada, da se sjetimo da će nam pojedina djelatnost ostati velikim dijelom misterij. U nj nam je dano ući samo djelomično. I

to neka ispuni osjećajem skromnosti sve psihologe, sve moraliste, ponajviše sve ispovjednike.

U povijesti moralke ova se tendencija računanja na stanje subjekta počela jače naglašavati poslije Kanta. Neki teolozi ističu kako treba upisati u zasluge upravo Kantu što je svratio pažnju na JA, na čovječju unutar-njost, na ČOVJEKA. U razdoblju dekadencije moralke moralisti su precjenjivali objekt, objektivnu moralku, moderni se osvrću na subjekt, što ne znači da moraju zamijekati prioritet objektivne moralke. Stari su postavljali sebi pred oči pameti cilj, vrednote, taj cilj su smatrali mjerilom postupanja, kriterijem razlikovanja dobra i zla, moderni kao da su više upravljani prema nutri čovjeka činioca pa nastoje analizirati njegovo subjektivno moralno osjećanje i po njemu udesiti svoj stav u procjenjivanju djelovanja. Tako su stariji shvatili i predmet estetike, LIJEPO, polazili su od vrednote, ljepote, nastojali su je realizirati, moderni više polaze od estetskog osjećaja u čovjeku i traže kako će se taj osjećaj afirmirati (J. Lecerq: L'ENSEIGNEMENT DE LA MOR. CHRÉT., 1949, str. 170). Pomicanje težišta ostvaruje se u prilog psihološke moralke.

Razumije se, mogući su ekstremi. Ako su stari na jedno gledali i možda drugo zaboravili, ne događa li se to i modernima? Tko fiksira jednu točku, druga ide na sporedno polje opažanja. Ako su stari prešli u ekstrem i žrtvovali ponekad subjekt objektu, ne prelaze li i moderni u ekstrem te žrtvuju objekt subjektu? Ako je tako, moralisti današnjice dokazuju nepo-bitno da su i oni ljudi, a ljudima je ravnoteža uvijek nekako teška.

Najteži je ekstrem u tome da se subjektu, čovjeku, dade čast nekog moralnog vrhovnog arbitra u određivanju dobra i zla. Svako pretjerano naglašavanje subjekta ili svodenje moralne problematike na subjekt lako će svršiti u autonomizam, subjektivizam i relativizam. — Na oprečnoj strani nalazi se determinizam, tj. pretjerano ponižavanje čovjeka, reduciranje njegova stvaralaštva i njegove odgovornosti na igru nesvesnih snaga, na fatalističko zbivanje. Time se čovjek snizuje do ranga nerazumnog stvorenja, ili barem mu se nijeću odlike koje po specifičnoj naravi posjeduje.

Opstoji jedna finija mogućnost zastranjenja i pretjeravanja. Neki psiholozi smatraju da se moral može svesti na fenomenološko opažanje pojedinca. Njima se pridružuju moralisti skloni precjenjivati psihologiju. Za ove kao da se moralka osniva na činjenicama, na postupcima nekih ili mnogih. Zaboravljaju da treba razlikovati činjenično stanje od mjerila po kojima se to stanje ima prosuđivati. Istina je da mnogi ne pokazuju na djelu što naučavaju u teoriji, ali za čovjeka će uvijek ostati obvezatan svijet moralnih normi, iako se ljudi često po njima ne ravnaju. Zašto? Jer te su norme prije njih bile, iznad njih su sada, i ostat će poslije njih. Te norme spadaju na objektivni red morala. Žalio je Ivan XXIII da ima ljudi »koji se usuđuju tvrditi da ne postoji čudoredni zakon koji bi nadilazio vidljivi svijet i samog čovjeka, koji bi bio posve nuždan i opće-obvezatan i, konačno, jednak za sve« (MetM br. 205).

Ako sada prijedemo na sadržaj intervencija o ovom pitanju na Tečaju o kojemu govorimo, mogli bismo steći dojam da je psihologizam dobio znatan naglasak. Jean-Raymond Bertolus kao da traži srž moralne prob-

lematike u egzistenciji, u situaciji, i smisao toj egzistenciji treba tražiti u onoj »mise en relation« — u vezama, odnosima. Ne ćemo više govoriti o nekoj apsolutnoj i vječnoj razlici između muškaraca i žena, nego o izmjeničnom odnosu u seksualnosti. Ova time postaje govor, dijalog. Ni pojam ljubavi ne trpi neku definiciju, neki stalni i određeni pojmovni izražaj. Govornik bez diferenciranja govori o ljubavi prema sebi i drugima kao da se ta ljubav iscrpljuje u prihvaćanju naslada i seksualnosti, a da erotičke nastranosti dokazuju da subjekt ne prihvaća tih naslada i seksualnosti. »Poziv protivnih spolova, dijalektika razlika, napetost opozicija, to je naša povijest, to je naš život«, veli taj govornik na Tečaju.

Sve to može biti istinito, ali može biti i pretjerano. Naše želje, ljubav, seksualni porivi, ugodnosti i naslade — sve to predstavlja sferu koja nije sama sebi ciljem ni mjerilom dobra ili zla. Te se snage rađaju u čovječjoj nutрини, mogu biti kao voda koja natapa, ali i kao orkan koji pustoši. Njihovu vrijednost prosuđujemo po objektu, jer one i ne opstoje nego u odnosu prema nekoj vrednoti, nekom cilju. Ako su usklađene sa zahtjevima duha i vjere, one mogu poslužiti za uspinjanje u duhovnom, milosnom životu, ali mogu poslužiti i za degradaciju čovjeka, alko naime postanu pokretači prema biosferi bez podređenosti noosferi, razumu i vjeri.

Sam objekt ili pojedini JA nije dovoljan tumač njihove opravdanosti. S punim pravom okrivljujemo seksualnost ako bježi iz okvira prirodnog zakona. Okrivljujemo je ako ne služi cilju za koji je ubačena u svijet. Njezin je strukturalni odnos određen voljom Stvoritelja, a to je odnos prema stvaralačkoj evoluciji u zakonitom braku. Ugodnost što prouzrokuje njezino funkcioniranje nije sebi ciljem, i ona je opravdana koliko je opravdan objekt ili čin, dotično cilj u svjetlu razuma i vjere.

2. Moralka i pedagogija

Marie-Thérèse Cheroutre i Michel Saudreau pružaju nam dragocjene podatke iz pedopsihologije, dotično i smjernice kako treba različitoj životnoj dobi odgajanim odmjeriti način predavanja moralnih vrednota, način moralnog odgoja. Težište problema s punim pravom postavljaju u odgoju savjesti. Najvažnije pitanje jest: kakav stav zauzeti prema moralci zapovijedi? Nije li dovoljno apelirati na ljubav i njome sve protumačiti? Od nje očekivati pedagoški uspjeh?

Michel Saudreau se pita: »Bi li to značilo onemogućiti moralnom vladanju svaku preciznost i svesti ga na neki neodređeni i sentimentalni stav? Zar nije potrebno precizirati norme djelovanja? Pogilbelj opstoji, ali u katehezi treba prikazivati zapovijedi držeći se ovih načela:

Zapovijedi treba predočivati kao izražaj osobne ljubavi. Krađu treba odbaciti, jer vrijeđa pravednost i ljubav prema drugomu. Istinu treba promicati, i to kao respekt prema drugomu. Nikada pravilo ne prikazati kao takvo u sebi, nego uvijek kao angažiranje ljubavi prema nekome, kao sredstvo međusobne veze. U istom smislu treba prije svega prikazivati zakon u njegovoj pozitivnoj ulozi, a ne grijeh kao negativan stav prema zakonu. Bolje je naučiti mladost da ljubi istinu nego prisiliti da pribjegne strahu i laži.

Prije nego katehist iznese detaljno nauku o zakonima i zapovijedima potrebno je da iznese globalno osnovne točke kršćanskog vjerovanja. Detaljnija se pouka može dati oko desete godine, važno je upotrijebiti vrijeme da se da pravo mjesto onomu što je bitno.

Nikada se ne smije reducirati kršćanski moral na opsluživanje zapovijedi, nego treba naglasiti kako je važna poučljivost Duhu Svetomu u razumijevanju događaja ili zbivanja. Treba prikazivati moralku Duha, a ne zakona. Zapovijedi treba prikazivati u perspektivi svetosti« (MORALE HUMAINE – MORALE CHRÉTIENNE, str. 163).

a) Na što se svodi savjest?

Savjest, piše neki pisac, spada na strukturu čovječjeg bića. Glas savjesti poznat je svim ljudima, primitivcima i kulturnima. »Stari su vjerovali da Bog **osobno** diktira svakomu svoj zakon preko glasa savjesti. Mi danas ovaj glas pripisujemo svojoj psihičkoj strukturi, unutarnjem moralu« (I. Lepp: LA MORALE NOUVELLE, str. 46). U tom smislu pita i odgovara Häring (I, str. 199): Odakle dolazi ova zapovjedna snaga savjesti? Osjećam da me živo prožima. Ljudski duh se ne može zadovoljiti odgovorom: To je princip. Dakle, to je živa osoba – Bog.

Hoćemo li savjest rezolvirati neposredno na Nekoga ili i bez toga poziva ona čuva svoju ulogu? Da li savjest vrši svoju misiju preko formulacije nekog zakona, ili čovjek odmah u njoj otkriva Nekoga? Razumije se, odmah dolazi na pamet argumentiranje sv. Pavla: »Kad pogani koji nemaju Zakona vrše, vođeni naravljju, propise Zakona, onda su oni koji nemaju zakona sami sebi zakonom. Oni činom dokazuju da ono što propisuje Zakon stoji upisano u njihovim srcima, o čemu zajedno s tim daje svjedočanstvo njihova savjest: unutarnji sudovi koji ih međusobno optužuju ili brane« (Rim 2,14 – 16). Tu nam se savjest prikazuje u obliku suda, sudova, u obliku neke zapovjedne kompleksne ideje.

Pitanje je skopčano s pitanjem o mogućnosti opstojanja etike bez ideje o osobnom Bogu. Ne raspravljajući o metafizičkoj mogućnosti ili nemogućnosti, činjenica je da čovjek može u sebi zastupati ateističke ideje a u isto vrijeme biti nosilac plemenitog moralnog osjećaja, tj. može i nijekati da opstoji osobni Bog, ili govoriti da ga još ne poznaje, da ne zna niti da li opstoji, a ipak osjećati zapovjednu snagu savjesti na području dobra i zla. Još više, on može nastojati vjerno tu savjest slušati (DIZIONARIO DI TEOL. MOR., str. 922). Prema tome, činjenično stanje bilo bi također u prilog tvrdnje da se savjest neposredno ne rezolvira na Nekoga nego na kompleksnu ideju, na neki sud. Drugo je pitanje da li se taj glas konačno može metafizički opravdati bez priziva na Nekoga, naime da li se iz glasa savjesti može zakonito popeti do spoznaje opstojnosti Nekoga kao zakonodavca, garanta dobra, suca i sl.

Mislim da nema valjanih razloga da se odstupi od tradicionalne nauke u ovom pitanju. I sv. Toma će nam reći da je obaveza savjesti kao intimiranje Božje zapovijedi onomu koji ima savjest (DE VER. 17,4 ad 2;5). I njezina misija se tako opisuje. Ona šapće na uho, tuži, brani, opterećuje, ona je kao neko uvjerenje (Rim 14,23), a uvjerenje je kom-

pleksno unutarnje stanje u obliku nekog suda, čvrstoće pristajanja uz neku složenu misao, sastavljenu u obliku suda.

Pio XII detaljno analizira ovaj pojam (dne 23. III 1952, u izd. Savignat—utz—Groner br. 1795 sl). Savjest predstavlja najintimniju i najdublju točku u čovjeku. Ona je kao osamljeni dio u središtu duše. Tu se čovjek nalazi sam sa samim sobom i s Bogom, jer u savjesti čuje glas Božji, koji progovara preko zakona, o kojemu sv. Pavao (isti, br. 1799). Tu se čovjek samoodređuje za dobro ili zlo. Tu odabire put pobjede ili poraza. Kada bi čovjek i htio, ne bi mu uspjelo da se toga glasa otrese. S njom će on proći životnim putem, uz njezino odobravanje ili osuđivanje, s njom će se prikazati pred sud Božji. Savjest je kao neko svetište, i na njezinu se ulazu svatko mora zaustaviti.

Bog čovjeku nije dao samo narav. Udijelio mu je i nadnaravna sredstva na putu prema životnoj sreći: vremenitoj i vječnoj. Zna put, a na raspolaganju mu je i milosna pomoć. Poći tim putem sreće znači prihvatiti volju Božju i zapovijedi Kristove i svoj život upriličiti tim zapovijedima. Savjest je ona duhovna moć, sposobnost, koja čovjeku određuje koji čini u konkretnoj situaciji doista vode toj sreći, koji odvođe od nje. Suditi po diktatu kršćanske savjesti ne znači drugo nego da je konačna norma dobra u svakom čovjeku: riječ i volja Kristova.

Sjedinimo ovo u jednu ideju: kršćanski moralni zakon kršćanin može naći u zakonu Stvoriteljevu utisnutom u srce svakoga pojedinca, ali i u Objavi, tj. u skupu istina i zapovijedi objavljenih od božanskog Učitelja. Dva su, dakle, elementa: pisani zakon u srcu ili prirodni, moralni zakon, i istine i zapovijedi nadnaravne objave. Krist je sve to povjerio Crkvi da čuva kao moralnu baštinu. Ovlastio je nju, njezine predstavnike, da taj poklad naučavaju, brane, tumače i prenose iz potomstva na potomstvo.

Očito je da nastup toga glasa savjesti može varirati prema subjektu. On može nastupiti s većim »pritiskom« na osjećajnu ili voljnu nego na spoznajnu sferu, ali osmišljenje toga glasa mora nužno i prvotno proći kroz rasudbenu sferu, naći se u spoznajnoj komponenti i tu se nekako »legitimirati«.

Da se poslužim jednom usporedbom. Sličnošću. Tradicija je pitala, na poticaj sv. Augustina, da li se čin vjere razlikuje na vjerovati: Bogu, Boga, u Bogu (sv. Toma II — II, 2, 2). Tu je objekt čina vjere jasno postavljen u personalističkim pojmovima. Bez sumnje, kako god shvatili izraz Bog u ovom slučaju, tj. u dativu, akuzativu ili lokativu, uvijek ostaje istina da je on sam u sebi nesastavljen, jednostavan. Ako pak promotrimo vjernika dok stvara čin vjere, objekt vjere je nešto kompleksno, sastavljeno, neka rečenica od subjekta, predikata i vezice, rekli bi stari »per modum enuntiabilis« (isti, art. 2).

Koji je tomu razlog? Struktura čovječje duše. Nijedna spoznajna vrednota ne dolazi u čovjeka protiv njegovih strukturalnih zakona. A strukturalni zakon čovječje duše jest u tome da on spozna sastavljajući i dijeleći pojmove, izričući sudove. Očito, vjernik se ne zaustavlja na toj fazi sastavljene misli, izrečenog suda, on ide dalje, ide prema objektu, nastoji tu složenu misao personalizirati, prenijeti na Nekoga. Za života na zemlji to nije dano čovjeku ostvariti do maksimuma, to je rezervirano

spoznaji u vječnoj domovini. Tamo blaženik ne posjeduje Boga »per modum enuntiabilis«, nego intuicijom, suživotom.

Zaključimo: koliko god je potrebno oživljavati suhe formule, unositi duh u stroge sudove, s drugim riječima: tražiti i naći Nekoga iza glasa savjesti, ne čini se uputnim da u konačnoj analizi toga fenomena odmah postavimo Nekoga, nego da postepeno preko složenih misli, preko sudova zaključimo na Nekoga. I onima kod kojih glas savjesti jače odzvanja ili vibrira u sferi osjećaja potrebno je taj glas rezolvirati na kompleksni sud, na složenu misao, a ta će se misao personalizirati u Nekomu.

b) Važnost za pedagogiju

Ima pobornika tzv. »nove moralke«, žali se Pio XII (br. 1806), i ovi uporno naglašavaju da bi Crkva morala inzistirati na zakonu čovječje slobode, na pozivu ljubavi, oslanjati sve na pravu dinamiku moralnog života. A što ona čini? Gotovo isključivo i pretjerano strogo se oslanja na čvrstoću i intranzigentnost kršćanskih moralnih zakona, pa se poziva na »dužni ste«, ili »nije dopušteno«, a sve to nekako zvuči pedantno, ponižavajuće.

Ova se tendencija u naše doba pokazuje i u drugom obliku. Obliku širih razmjera. Na taj oblik osvrnuo se Pavao VI u govoru dne 30. XI 1965. Radi se o ideji Crkve »a caritate« nasuprot Crkvi koju nazivaju »iuridica«. Zazirući od zapovijedi, ti mislioci kao da ni Crkvi ne žele priznati njezinu socijalnu narav, elemente svakog društva, a među tima je zacijelo vlast upravljanja. Ova ne može opstojati bez zakona, sudova, sankcija, izvršnih organa. S punim pravom papa uspoređuje Crkvu s čovječjim tijelom. Kao što nije moguće da se duša odijeli od tijela, a da ne uslijedi smrt, slično nije moguće da se Crkva očuva u svojoj naravi, ako joj uskratimo da bude i »a caritate« i »iuridica«. Osim vlasti naučavanja i vlasti sv. Reda, u Crkvi mora opstojati i upravna vlast, a ova se bez zakonodavne vlasti ne može zamisliti.

Pavao VI zabacuje ekstremno mišljenje onih koji su meritorno stvarali sudove na štetu integralne koncepcije Crkve. Ta integralna koncepcija traži da se prizna i jedno i drugo, te da se u iznošenju nauke ne prijede u kategoričke i opće sudove koji bi isključivali pravo »Crkvi zakona« u korist »Crkve ljubavi«. Treba naglasiti i jedno i drugo. Papa naglašuje potrebu »Crkve zakona«, jer na toj se strani pojavilo ekstremno mišljenje.

Lako je uočljivo da je svojstvo današnjeg autonomnog mentaliteta da zazire od zapovijedi. Ali, nije li možda stoga što ga zakoni odasvud okružuju pa se čovjek kao zarobljenik osjeća zadovoljnim da barem može vikati protiv zakona kada ih se ne može osloboditi? Je li, dakle, posrijedi neka autosugestija? Pokušaj oslobođenja gdje je nemoguće doživjeti potpuno oslobođenje? Ili radije u tome vidimo taktički, metodski postupak onoga koji traži više da dobije barem nešto?

Nas interesira upoznati kako se ova misao odrazuje na području pedagogije. Pio XII je rekao: »Formirati kršćansku savjest djeteta ili dječaka, odgajnika, prije svega traži da se njihova pamet pouči u volji

Kristovoj, u njegovu zakonu, u putu koji on označuje, zatim da se koliko god je moguće djeluje na njihovu dušu tako da se ti odgajanci slobodno odluče uvijek ispunjati volju Božju. Eto, u tome je najviša uloga odgoja« (br. 1798).

Prvi korak u moralnom odgoju nalazi se u odlučnom i jasnom zastupanju obavezne snage moralnih propisa. Radi se o odlučnom koraku. O nečemu što nije ostavljeno slobodnoj čovječjoj volji da bira. U kraljevstvo nebesko ne ulazi se na bazi slatkih riječi niti zavaravanja. Put koji tamo vodi je uzak, trnovit, i samo silnici, jaki duhovi tamo ulaze. Ispunjanje zapovijedi služi kao dokaz i distinktiv pravih učenika Kristovih, prave ljubavi prema Kristu (Iv 14, 21 – 24). Nije moguće nasljedovati Krista ako se njegov sljedbenik ne odreče sebe i ne uzme na svoja leđa križ te ga nosi svaki dan. Ljestvica vrednota ima na vrhu nebeski eshaton, a u toj perspektivi sve drugo ide na sporedno mjesto. Ni ljubav prema roditeljima, ni ljubav prema vlastitom tijelu nemaju prava na prvenstvo, ako se radi o biti – ne biti sretnog vječnog života. »Tako je govorio Isus, božanski pedagog, a on zacijelo zna bolje prodrijeti u duše i privući ih svojoj ljubavi beskrajnim blagom svoga srca puna dobrote i ljubavi« (br. 1808).

Taj naglasak na zapovijedi i na strogost života nalazimo i kod sv. Pavla. On otkriva pred ljudskom dušom bogatstva nadnaravnog svijeta te ih predočuje kao dostojne da budu objekt kršćanske opcije, kršćanskog slobodnog izbora i neodoljiv cilj čistih zanosa ljubavi. Poziva se na posluš i naglašuje svu ozbiljnost životnog pothvata kršćanina, pa ga poziva da »sa strahom i drhtanjem« (Fil 2, 12) nastoji postići svoje spasenje. Ne fale u njegovim poslanicama uzvišene moralne zapovijedi, određene i za neuke i za učene, za sve, jer svi su pozvani na isti konačni cilj, a na putu su im specifično više-manje iste poteškoće. Ako se danas netko tuži da Crkva pozivajući na vršenje zapovijedi tišti savjesti, taj u prvom redu napada božansku osobu Kristovu (br. 1810). Možemo reći i o sv. Pavlu da on zacijelo bolje poznaje ljudsku dušu i njezine prave interese negoli zastupnici ekstremne teorije o »Crkvi ljubavi« na štetu »Crkve zapovijedi«.

Pitamo se: čemu ovo suprotstavljanje ili oponiranje ljubavi i zapovijedi kada Krist jedno i drugo stavlja u ovisnost i harmonijski spaja? Ako naglašuje potrebu vršenja zapovijedi, ne niječe prvenstvo ljubavi, dapače, opsluživanje zapovijedi bez ljubavi ne bi vrijedilo ništa. Gdje izvire taj antagonizam između faktora određenih da se popunjuju?

Smatram da izvor tog suprotstavljanja leži u činjenici da je narav Adamova potomka najviše ranjena u ljubavi prema sebi. Tu je praotac doživio poraz. Popustio je toj ljubavi; htio se uzdignuti do autonomnog arbitra dobra i zla; otresti sa sebe jaram poslušnosti, pa zato kroz vjekove njegov potomak nastoji uskrisiti »starog čovjeka« ondje gdje je najjače poražen. Radije čovjek prisluškuje riječ »ljubav« nego riječ »zapovijed«. To više što izraz »ljubav« trpi mnogovrsne falsifikate, nejasnoće, krive primjene, dok je ZAPOVIJED jasnija, određenija, time i stroža. A to je što nikada posve umrli »stari čovjek« i u otkupljenom čovjeku ne voli čuti što mu je teško provoditi u djelo.

Jedna sitna psihološka opaska. Kršćanski mislioci vrlo često apeliraju na Mt 22,40 dok rjede na Mt 7,12. Na prvom mjestu sav se Zakon i proroci rekapituliraju u ljubavi, na drugom mjestu u opsluživanju diktata pravednosti. Taj zakon glasi: »Sve što želite da ljudi čine vama, to činite i vi njima! U tom je sav Zakon i proroci.« Ovo je ista formulacija, ali u jasnoj kategoriji obaveze, negativno govoreći i zabrane. Zabranjuje da se bližnjemu čini zlo, naređuje da mu se čini dobro. Prodimo pameću sve mogućnosti nepravde, sve mogućnosti poštovanja tuđih prava, vršenja civilnih i crkvenih dužnosti pa ćemo zacijelo dobiti panoramu vrlo jasnu i vrlo određenu, jasniju i određeniju negoli je ona koja je ispunjena riječju »ljubav«.

Ostaje istina da i u pedagogiji treba govoriti o posluhu. Zašto bi se poslušnost protivila ljubavi? Kršćanin je slobodno i dragovoljno izabrao cilj života. Odazvao se Božjem pozivu. Ako se sada podlaže Božjem zakonu, to je uvijek u znaku one slobode izbora zadnjeg cilja. Odabran cilj, odabrana sredstva. Slobodno odabran cilj, slobodno prihvaćena sredstva. Takva sloboda oslobada, dok ropsko podvrgavanje zapovijedima zarobljuje, jer rob mora slušati što ne želi, podvrgavati se zakonima koje ne ljubi. Naglašavanje na zapovijedi u ljubavi kao da pruža poticaj čovječjoj djelatnosti, širi obzorje čovječje osobnosti.

Što ćemo zaključiti u vezi s pedagoškim postupkom? Kako ćemo u toj delikatnoj točki spasiti zahtjeve morala? Lojalnost i iskrenost formirane na zdravom realizmu ne dopuštaju nam da zatvaramo oči pred činjenicom i uvijek trajnom obaveznom snagom zapovijedi i Božjih i ljudskih. Ne isplati se zavaravati odgajanika. Obećavati mu život ovijen u slatko ruho ljubavi, a da se ne upozna s obavezom zapovijedi. To bi značilo privikavati odgajanika da shvati svijet dosta lako, tkogod bi rekao neozbiljno, suviše optimistički.

Neka mi bude dopuštena još jedna refleksija. Netko je rekao da je sav politički život međunarodnih odnosa u moderno doba samo primjena ideja starog Machiavellija, komentar njegova sistema. Ja bih nadodao da neka današnja pedagoška strujanja služe kao primjena i komentar Rousseauova optimizma.

U duhu ovog pedagoškog optimizma reći ćemo: čovjek je po naravi dobar. Njegove su sklonosti od naravi ispravne, dobro usmjerene, pravilno strukturirane. Što mu je činiti? Ljubiti.

Pri tome se čini, kako je očito, krupna pogreška, očit sofizam. Nije li, naime, i sama ljubav kao objekt zapovijedi? Nije li to prva zapovijed? Prava zapovijed? Pravi zakon? Obvezatan više od drugih? Tako obvezatan da o njegovu ispunjenju ovisi konačno spasenje? Da o njemu ovisi BITI – NE BITI? U toj zapovijedi sadržan je plan Božje providnosti, misterij spasenja. I povijest spasenja stupa uvijek u znaku dokaza ljubavi, ali i zahtjeva opsluživanja zapovijedi. Drukčije ne može biti. Niti će biti.

* * *

S malo dobre volje mogu se opravdati mnoge pozicije govornika o pitanju odnosa moralke i pedagogije. Ne možemo očekivati da će svi govornici nastupati po strogoj filozofskoj metodi, služiti se preciznim izrazima. Na ovom Tečaju to je došlo do uočljiva izražaja. Kada čitamo referat Mlle Marie-Thérèse Cheroutre, naići ćemo na izraze kao što su: ovi: Ni u jednom suvremenom obliku života ne može se jednom postavljena glavnicu smatrati postavljenom zauvijek, pa niti na religioznom području... Sagrađene pozicije ne odolijevaju promjenama i izmjeni našega društva... Na moralnom području ne smijemo se nikako držati naučavanja o nečemu koliko je **dopušteno** ili **zabranjeno**. Moral se nalazi, otkriva, u dvostrukom kretu strukturiranja savjesti oko čvrstih točaka i kreativnosti odgovora... Da se nađe mjesta u tako promjenljivom društvu, ne trebamo fiksnih i nepomičnih pozicija, nego diversificirane i evolutive strukture, osmišljene u vezi s postavljenim ciljem, itd.

Ipak je očito od kolike je koristi držati se pravila logičnog raspravljanja. Nije ispravno stvarati opće sudove, kategoričke i općenite tvrdnje koje se ne smiju u toj općenitosti primijeniti. Recimo konkretno: nije uputno nijekati opravdanost pojma »dopušteno« ili »zabranjeno« na moralnom području, jer bi to značilo uopće zanijekati ulogu zabrana i zapovijedi. A to je pogrešno. Treba tražiti drugi put.

Recimo da bi danas više odgovaralo duhu vremena da svaku zapovijed prikažemo u ruhu ljubavi, kako je jedan od govornika istaknuo, ali ne ostaviti pojam u nejasnoći toga izraza, u neodređenosti obavezne snage, nego u znaku ljubavi koja obavezuje. Bez tog pojma obaveze moral gubi uopće svoju bitnost. Kršćanin se mora podložiti i onda kada ne vidi opravdanost zapovijedi, jer zapovijed nije formulirana po njegovu izboru, ona je proglašena u ime više vlasti, u ime Božje, koje je ujedno i najveća ljubav.

Možemo i samu poslušnost uklopiti u atmosferu ljubavi. Kako? Pokazati kako smo iz ljubavi prema redu, slozi, napretku, opstanku crkvene zajednice pozvani na suradnju, na opraštanje, na solidarnost itd. Ako su pak odgajaničke uši toliko fine da uopće ne žele čuti izraz »zapovijed«, treba ga liječiti drugim sredstvima, jer možda je posrijedi koja druga kriva nauka, nesređenost naravi itd. Odbaciti uopće ideju obaveze znači odbaciti ideju i osobu Krista.

Što se tiče motivacije stvar je jasna. Cilj je svakog zakona ljubav. Sve što je uređeno ide za tim da čovječje srce priveže uz Boga. U to nitko ne sumnja. To nitko ne dovodi u pitanje. Ali do toga cilja nije moguće doći ako zabacimo pojam zapovijedi ili zakona. Barem s obzirom na neke tipove, temperamente. Uvijek će se naći onih koji će se morati tjerati zakonom da ne škode zajednici. Tko je kriv što oni ne postupaju po pozivu ljubavi? Oni sami sebe čine robovima. Nijesu potaknuti na red iznutra, a red se mora održati, stoga je potrebno da barem na vanjštini postupaju kako traže interesi javnog ili zajedničkog reda. Što je čovjek savršeniji u duhovnom životu, to se više rukovodi ljubavlju, to manje treba »pritiska« izvana.

Zaključak

Nema jedinstvenog odgoja bez odgoja savjesti. Ona mora poslužiti kao ujedinjujuća snaga svih sektora moralne djelatnosti. Niti se može govoriti o pravilnom moralnom odgoju bez odgoja jedinstva u svakom odgajaniku. Čovjek nije skup različitih dijelova bez unutarne povezanosti. Još manje je mozaik na području morala. Traži se sinteza. A ona je jedinstvo u mnogostрукosti i raznolikosti. Potrebno je spasiti individualnost sa svim njezinim oznakama, ali tu individualnost pravilno uklopiti u zajedničko, u društvo. To ne će uspjeti ako pojedinac ne bude primjenjivao metodu odricanja, jer egoizam će uvijek nastojati, pod raznim formama, dizati glavu na štetu zajednice.

»Odgajajte savjesti svoje djece s čvrstom i ustrajnom brigom. Odgajajte ih i u strahu i u ljubavi prema Bogu. Odgajajte ih u ljubavi prema istini. Ali, prije svega, budite vi sami načistu i odstranite iz svoje odgojne misije sve što nije autentično i ispravno. Utisnite u savjesti odgajanika čisti pojam slobode, prave slobode, dostojne i karakteristične za stvorenje stvoreno na sliku Božju. A sloboda je nešto sasvim drugo nego raspuštenost i neobuzdanost; ona je, naprotiv, prokušana sposobnost činiti dobro; ona potiče pojedinca da se sam odluči slijediti njezin poziv i ispuniti ga (Gal 5, 13); ona je gospodstvo nad svojim moćima, svojim nagonima, nad zbivanjima. Odgajajte ih da mole i crpu snage koje im narav ne može dati, a te će snage naći u svetoj Euharistiji i ispovijedi. To je snaga da ne padnu, snaga da se podignu. Neka od mladosti osjete da bez tih nadnaravnih pomoći ne će uspjeti biti ni dobri kršćani ni uopće poštenu ljudi. A samo tima je rezerviran vedar i sretan život. Tako pripravljeni moći će težiti i prema onomu što je savršeno, moći će na najviši način sebe iskoristiti. Kada to ispune, neka se osjete počašćenima. Zadatak je: ostvariti Krista u svom životu« (Pio XII br. 1818).

Jordan Kuničić OP